

KADİM HİKMET DERGİSİ
Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi

Kadim Hikmet, 4 (2021), 14-28
Araştırma Makalesi/Research Article

Yayın Süreci:
Geliş/Recieved: 15.04.2021
Kabul/Accepted: 24.05.2021

**KUR'ÂN'I HAKKIYLA ANLAMAYA VE YAŞAMAYA SEVKEDEN
BAZI KAVRAMLAR¹**

Dr. Abdurrahim Kızıılşeker
Fatih Anadolu İmama Hatip Lisesi
kizilsekerabdurrahim@gmail.com
ORCID ID:-0000-0001-9702-3660

ÖZET

Kur'ân, zaman zaman tedebbür, tefekkür, huşû ve amel gibi kavramlara dikkatimizi çekmektedir. Çünkü tedebbür ve tefekkür Kur'ân'ın, yaşamın problemlerini çözmemize imkân tanıyacak sırlarını öğrenmeye; huşû, sahibini izzetli olmaya ve değişim konusunda kararlı adımlar atmaya; amel olgusu da kişiyi Allah'ın (c.c.) emirleri doğrultusunda bir yolu benimsemeye ve onu tatbik etmeye, bununla beraber yasaklanan şeyleri de terk etmeye sevk etmektedir.

Bu makalemiz, Kur'ân'ın, insanı hayırlı ve müspet yönde değiştirip dönüştürebilecek bir potansiyele sahip olduğunu göstermeyi; buna ulaşmak adına da takip etmemiz gereken basamakları ve söz konusu kavramlar arasındaki ilişkileri irdeleyerek ortaya çıkarmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kavramlar: Kur'ân, Tedebbür, Tefekkür, Tezekkür, Huşû, Salih Amel.

**SOME CONCEPTS REFERRING TO UNDERSTANDING AND LIVING THE
QUR'ÂN**

ABSTRACT

The Qur'an sometimes draws our attention to concepts such as contemplation, awe and deeds. Because contemplation prompts us to learn the secrets of the Qur'an that will enable us to solve the problems of life; awe encourages the owner to be dignified and to take decisive

¹ Bu makalemiz 12.05.2018 tarihinde Artuklu Üniversitesi'nin tertiplelediği "Genç Akademisyenler Sempozyumu"nda bildiri olarak sunulmuştur.

steps towards change; The fact of deeds leads the person to adopt a way in accordance with the orders of Allah (c.c.) and to apply it, but also to abandon the prohibited things.

This article aims to show that the Quran has the potential to change and transform human beings in a beneficial and positive way. It aims to reveal the steps we need to follow in order to achieve this and the relationships between the concepts in question.

Keywords: Qur'an, Ponder, Contemplate, Good Remember, Awe, Right Works.

GİRİŞ

İnsanı değiştirme hususunda hiçbir kitap, Kur'an kadar sağlam, etkileyici ve istikrarlı olmamıştır. Bu durum, sadece Kur'an'ın indiği döneme has olmayıp çağlar boyunca sürecektir. İnen ilk vahiyden sonra tevhide ve Allah'ın yoluna olan davet, dalga dalga Mekke'ye, kısa bir süre içerisinde Arabistan'ın dışına oradan da kıtaların ötesine yayılmıştır. Kur'an mesajlarının akla, kalbe, vicdana ve duygulara hitap etmesi; fitrata ve sosyal adalete uygun kanunları inşa etmesi geniş halk kitlelerini etkilemiş, içtenlikle Müslüman olmalarına zemin hazırlamıştır.

Günümüzde de insanı yetiştirebilecek, esfel-i safilene düşmekten koruyabilecek; toplumu medenileştirebilecek, maddî ve manevî kalkınmasına imkân sağlayacak Kur'an gibi bir hazineye sahip bulunmaktayız. Yalnız, Kur'an'ı salt okumakla da bunu başaramayacağımızı öncelikle belirtelim. Zira iki milyara yaklaşan İslâm dünyasının çaresiz, sorunlar karşısında mecalsiz, sosyal/siyasal/kültürel/ekonomik işgal altındaki durumları amele/eyleme/pratiğe dönüşmeyen Kur'an bilgisinin faydadan uzak olduğunu gözler önüne sermektedir. Şayet ilk dönem İslâm toplulukları Kur'an'la yücelmiş, izzet sahibi olmuş, yeryüzünde adaleti hâkim kılmışlarsa bugün de aynı dinamiklere sahip olunabilir. Nitekim onlar, Kur'an'ı özümstedikleri, yaşamlarına en güzel yeri ayırdıkları için buna ulaşmışlardır. Çare, aynı yöntem ve usûlle onlar gibi bir anlayış ve uygulamayı harekete geçirmektir.

Bu çalışma, Kur'an'ı anlama ve prensipleri doğrultusunda bir hayat yaşama açısından yol gösterici bir role sahip olduğu için önem arz etmektedir. Kur'an'ı anlamak ve yaşamak için onu hakkıyla okumak gerekir. Nitekim Kur'an, kendisinin gereği gibi okunmasını istemektedir. Hakkıyla tilâvet etmek² bizi, onu doğru anlamaya ve hayatın merkezine taşımaya götürmelidir.³ Bu gayeyle de bizi dönüştürebilecek nitelikte olan tefekkür, ferasete ulaştıracak bir tedebbür,

² Müzzemmil, 73/4.

³ Tilâvet, Kur'an'ı hem okumak hem de onun emirlerini uygulamak, yasaklarından kaçınmak özetle tam anlamıyla ona uymak anlamına gelmektedir. Abdurrahman Çetin, "Tilâvet" md., **DİA**, c. XLI, İstanbul, 2012, s. 155.

hüzne ve eyleme sevk edecek bir huşû, muhakkak gerekli kılacak amel kavramlarının üzerinde durmak gerekmektedir.

1. Kur'ân'ı Tefekkür, Tezekkür ve Tedebbüre Dayalı Olarak Okumak

Kur'ân'ın okunmasından kasıt, onu anlamaktır. Zira ondan faydalanmanın ve hayatla ilişkili hale getirmenin yegâne yolu budur.⁴ Bu bağlamda tefekkür, tezekkür ve tedebbür kelimeleri Kur'ân'ı istenilen düzeyde kavramaya ilişkin adeta anahtar kelimelerdir. Dolayısıyla söz konusu kavramları sırasıyla ele almak faydalı olacaktır.

Tefekkür, tefe'ul vezninden bir mastar olup “فكر” kökünden türemiştir.⁵ Kelimenin kökü, aklın, bilinen bir şeyle bilinmeyi anlamaya yönelik bir fikri meydana getirmesini ifade etmektedir.⁶ Yani bir şeye dair esaslı ve derinlikli bilgiye sahip olma fikriyle alakalıdır.⁷

Kur'ân, âyetler üzerinde hakkıyla tefekkür etmeye dikkatimizi çekmektedir.⁸ Tefekkür ve anlam olarak ona yakın kelimelerin geçtiği âyetlerin bağlamına baktığımızda tefekkür edilecek konuların farklılaştığını görürüz. Örneğin bu, verilen bir misal,⁹ gökler¹⁰ ile yerin halk edilmesi,¹¹ kişinin kendi varlığı¹² ve yaratılması,¹³ kendilerine gönülleri ısınacak eşlerin verilmesi,¹⁴ dillerin,¹⁵ insana ait renk ve yüzlerin farklılığı,¹⁶ gök ve yerin arasındakiler,¹⁷

⁴ Hz. Ali “Manası bilinmeden okunan Kur'ân'da hayır yoktur” sözüyle bunu ifade etmiştir. Ebû Nuaym el-İsbehânî, **Hilyetü'l-Evliyâ**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût, 1409/1989 c. I, s. 77. Elbette Hz. Ali bu sözüyle kâmil anlamda kişide meydana getirecek etki ve hayrı kastetmiştir. Yoksa ilahî kitabı okuduğu bilinciyle kıraat faaliyeti içinde olana da sevap vardır.

⁵ el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, **Kitâbu'l-Ayn**, Thk. Abdulhamîd Hindâvî, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût, 1424/2003, c. 3, s. 334.

⁶ Ebû Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukrim İbn Manzûr el-Efrîkî el-Mısırî, **Lisânu'l-'Arab**, Dâru Sâdır, Beyrût, 1414/1994, c. 5, s. 65.

⁷ Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Firûzâbâdî, **el-Kamûsu'l-Muhît**, thk. Muhammed Nâfîm el-Arkûsî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 2005, s. 458.

⁸ Örneğin bkz. Bakara, 2/219, 266; A'raf, 7/176; Yûnus, 10/24; Ra'd, 13/3; Nahl, 16/11, 44; Rûm, 30/21; Zümer, 39/42; Câsiye, 45/13.

⁹ Bakara, 2/219, 266; En'am, 6/50; A'râf, 7/176; Yûnus, 10/24; Haşr, 59/21.

¹⁰ Nûh, 71/15; Yûsuf, 12/105; Yûnus, 10/101; Kâf, 50/6.

¹¹ Âl-i İmrân, 3/191; Tâhâ, 20/53-54; Neml, 27/61; Mülk, 67/15; Nebe', 78/6.

¹² Rûm, 30/8.

¹³ Rûm, 30/20; Mürselât, 77/20-22; Mü'minûn, 23/13-14; Hâcc, 22/5; Zümer, 39/6; Vâkı'a, 56/58-59; Kıyâme, 75/37-38; İnsân, 76/2; Alak, 96/1-2; Mü'min, 40/67.

¹⁴ Rûm, 30/21.

¹⁵ Rûm, 30/22.

¹⁶ Rûm, 30/22.

¹⁷ Câsiye, 45/13.

dağlar,¹⁸ güneş,¹⁹ ay,²⁰ yıldızlar,²¹ rüzgârın esmesi,²² onun aşılama görevi²³ ve rahmet olma yönü,²⁴ bulutların hareketliliği,²⁵ yağmurun yağması,²⁶ sular,²⁷ gemilerin denizlerde seyretmesi,²⁸ ağaçlar ve bitkiler,²⁹ meyveler,³⁰ hayvanlar,³¹ ekinler, zeytinlikler, üzüm bağları, arının bal yapması,³² ölüm,³³ gece ve gündüzün birbirini takip etmesi,³⁴ şimşek çakması ve gök gürültüsü³⁵ gibi tabiatın içindeki nesne veya durumlar; Hz. Peygamber (s.a.s);³⁶ Kur'ân;³⁷ azap,³⁸ tarihteki hak ve batıl yanlıları ile akıbetleri,³⁹ peygamber kıssaları ve mucizeleri,⁴⁰ beyyineler (deliller)⁴¹ ile kitaplar⁴² olabilmektedir. Aslında âyetlerin iki nokta üzerinde tefekkür etmeye davet ettiği söylenebilir. Birincisi, Kur'ân; ikincisi varlıklardır.⁴³ Tüm bunlarla Allah'ın azameti, kudreti, vahdaniyeti, Allah'a şükretme, ona karşı gelmekten sakınma amaçlanmıştır. İlginç olan, tefekkür kelimesinin geçtiği on yedi yerde,⁴⁴ bir yer hariç,⁴⁵ tümünün muzârî fiil formunda gelmesidir. Zira bu fiil, devamlılığı/sürekliliği ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu da bize tefekkür olayının sadece bir zaman dilimiyle veya bir mekânla sınırlandırılmaması aksine hayatın tüm safhalarında ve süreçlerinde bunun tekrarlanması gerektiğini göstermesi açısından çok önemli bir bilgi vermektedir.

¹⁸ Enbiyâ, 21/31; Nebe', 78/6-7; Lokmân, 31/10; Fâtır, 35/27; Nahl, 16/15; Ra'd, 13/3.

¹⁹ Nebe', 78/12-13; Nûh, 71/15-16; İbrâhîm, 14/33.

²⁰ Nûh, 71/15-16; Yûnus, 10/5.

²¹ Hicr, 15/16; Mülk, 67/5; En'âm, 6/97; Saffât, 37/6.

²² Bakara, 2/164; Câsiye, 45/5.

²³ Hicr, 15/22.

²⁴ Rûm, 30/46; A'râf, 7/57; Furkân, 25/48-49.

²⁵ Bakara, 2/164; Nûr, 24/43-44.

²⁶ Hacc, 22/63; Nahl, 16/65; Zümer, 39/21; Rûm, 30/50; Vâkı'a, 56/68-70; Zuhruf, 43/11; Kâf, 50/9-11; A'râf, 7/57-58.

²⁷ Enbiyâ, 21/30; Nûr, 24/45; Nahl, 16/14; İbrâhîm, 14/32.

²⁸ Şûrâ, 42/32; Lokmân, 31/31; Rahmân, 55/24, 25.

²⁹ En'âm, 6/95, 99; Lokmân, 31/10; Hâcc, 22/63.

³⁰ Ra'd, 13/3, 4; Fâtır, 35/27; Nahl, 16/67; En'âm, 6/141; Mü'minûn, 23/19.

³¹ Yâsin, 36/71-73; Nahl, 16/5-8, 66, 68-69, 79; En'âm, 6/38, 142; Ğâşiye, 88/17; Nûr, 24/41.

³² Nahl, 16/69.

³³ Zümer, 39/42.

³⁴ Ra'd, 13/3; Nûr, 24/44; Mü'minûn, 23/80; Yâsin, 36/37; Neml, 27/86; En'âm, 6/96; Rûm, 30/23; Kasas, 28/71-72.

³⁵ Ra'd, 13/12-13; Nûr, 24/43.

³⁶ A'râf, 7/184; Sebe', 34/46.

³⁷ Nisâ, 4/82; Muhammed, 47/24; Kamer, 54/17; Haşr, 59/21.

³⁸ Sebe', 34/46.

³⁹ Al-i İmrân, 3/13, 137; Hâcc, 22/46; Rûm, 30/42; Kasas, 28/78.

⁴⁰ Yûsuf, 12/11; Bakara, 2/60; Al-i İmrân, 3/49.

⁴¹ Bakara, 2/219, 221.

⁴² Nahl, 16/44.

⁴³ Cevdet kılıç, "Gazzalî'de Tefekkür ve Hikmet Kavramları", **İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi**, TDV, Ankara, 2001, ss. 117-141, s. 121; Mustafa Çetin, "Kur'ân'da Tefekkür Kavramı", **D.E.Ü.İ.F.D.**, sayı: VIII, İzmir, 1994, ss. 43-59, s. 45.

⁴⁴ Bakara, 2/219, 266; Al-i İmrân, 3/191; En'âm, 6/50; A'râf, 7/176, 184; Yûnus, 10/24; Ra'd, 13/3; Nahl, 16/11, 44, 69; Rûm, 30/8, 21; Zümer, 39/42; Câsiye, 45/13; Haşr, 59/21.

⁴⁵ Müddessir, 74/18.

Öte yandan tefekkür için sağlam duyulara⁴⁶ ve akla⁴⁷ ihtiyaç vardır. Bununla birlikte tefekküre engel olan gafletin,⁴⁸ olaylara ve eşyaya sıradan bakmanın,⁴⁹ kibir,⁵⁰ taklîd⁵¹ ve cehâlet⁵² gibi durumların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Kur'ân, bu tür engellerin ortadan kaldırılma metodunu da öğretmektedir. Örneğin bu özelliklerin kendisinde bulunduğu kişilere sorular yönelterek,⁵³ onlardan eşya ve olayların iç yüzünü araştırmalarını isteyerek,⁵⁴ bazı durumların gayesine dikkat çekerek⁵⁵ ve müşahede etmeyi tavsiye ederek⁵⁶ bunun aşılacağını bildirmektedir. Tefekkür etme ameliyesi neticesinde ilkin ilme, ardından bu ilmin pratiğe yansıyan şekli olan amel-i salihe ulaşılır. Haliyle çirkin davranışlarından kaçınılır, takvaya götüren bir yola girilir, ahirete olan meyil artırılır.

Tefekkür kelimesinden sonra üzerinde durulması gereken kavramlardan biri de tezekkürdür. Zira tefekkür, delili esas alırken, tezekkür ise bunun sebepleri üzerinde durmayı amaçlar. Zikir kelimesinden gelen tezekkür, nisyân (unutmak) sözcüğünün zıddıdır. Bir başka anlamıyla tezekkür, üzerinde tefekkür edilen konunun zihinde tekrar bir şekle girerek hatırlanmasıdır.⁵⁷ Hatırlamaktan kasıt da sözü edilen şeyin sadece akılda belirmesi değil netice itibariyle öğüt almak ve onu uygulamaya dönüştürmektir. Bundan olacak ki Kur'ân, hem okunan âyetlerde⁵⁸ hem de kevnî âyetlerde⁵⁹ bu kelimenin türevlerini kullanmaktadır.

Buna binaen tezekkür kelimesinin kökü olan z-k-r, Kur'ân'da iki yüz doksan altı defa geçmektedir.⁶⁰ Âyetlerin kullanım alanlarına baktığımızda önceki toplulukların başından

⁴⁶ Bakara, 2/171; Mülk, 67/23; A'râf, 7/179; Mü'minûn, 23/78; Lokmân, 31/7; En'âm, 6/46; Kâf, 50/37.

⁴⁷ Bakara, 2/164, 170, 171; Mâide, 5/58, 103; Enfâl, 8/22; Yûnus, 10/42, 100; Ra'd, 13/4; Nahl, 16/67; Hacc, 22/46; Furkân, 25/44; Ankebût, 29/35, 63; Rûm, 30/24, 28; Yâsin, 36/68; Zümer, 39/43; Câsiye, 45/5; Hucurât, 49/4; Haşr, 59/14.

⁴⁸ A'râf, 7/205; Yûnus, 10/7.

⁴⁹ Kasas, 28/71-72.

⁵⁰ A'râf, 7/146.

⁵¹ Bakara, 2/170; Ahzâb, 33/67.

⁵² En'âm, 6/111; Hâcc, 22/3, 8; Lokmân, 31/20; Rûm, 30/7.

⁵³ En'âm, 6/46; Mülk, 67/30; Kasas, 28/71-72.

⁵⁴ Tûr, 52/33.

⁵⁵ En'âm, 6/95; Yûnus, 10/67; Ra'd, 13/4; İbrâhîm, 14/9, 34; Hicr, 15/85; Nahl, 16/3; Rûm, 30/8; Ahkâf, 46/3; Yûnus, 10/5-6; İsrâ, 17/12; Yâsin, 36/33, 43.

⁵⁶ Al-i İmrân, 3/138; En'âm, 6/11; Nahl, 16/38; Neml, 27/69; Rûm, 30/42.

⁵⁷ Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, **el-Kamûsu'l-Muhît**, thk. Muhammed Naîm el-Arkûsî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 2005, s. 396-397.

⁵⁸ *"Andolsun biz Musa'ya hidâyet verdik ve israiloğullarını kitaba mirasçı kıldık, o akl-ı selim sahipleri için yol gösterici bir öğüttür "* (Mü'min, 40/53, 54); *" O (Kur'ân) korunanlar için bir öğüttür "* (Hâkka, 69/48); Ayrıca şu âyetlere bkz. En'âm, 6/90; A'râf, 7/2; Hûd, 11/20; Ankebût, 29/51; Duhân, 44/13; Zâriyât, 51/55; 'Abese, 80/4; A'lâ, 87/9.

⁵⁹ Bkz. Zümer, 39/21; Kâf, 50/8, 37; Müddessir, 74/31.

⁶⁰ Zikir kelimesinin geçtiği yerler için bkz. Al-i İmrân, 3/58; Mâide, 5/91; A'râf, 7/69; Yûsuf, 12/104; Ra'd, 13/28; Hicr, 15/6, 9; Nahl, 16/43, 44; Kehf, 18/28, 70, 83, 101; Tâhâ, 20/14, 42, 99, 113, 124; Enbiyâ, 21/2, 7, 10, 24, 36, 42, 48, 50, 105; Mü'minûn, 23/71, 110; Nûr, 24/37; Furkân, 25/18, 29; Şu'ârâ, 26/5; Ankebût, 29/45; Ahzâb, 33/41,

geçenlerden/kıssalardan,⁶¹ verilen bazı nimetlerden,⁶² kıyâmetten,⁶³ tabiattan⁶⁴ ve varlıklardan hareketle inanç ve amelleri düzeltmeye yönelttiğini görebilmekteyiz. Bütün bunlardan öte Allah'ın hatırlanması istenerek hem düşünce hem de eylemlerin merkezine Allah'ın rızasına göre yaşamayı zihne yerleştirmeyi gaye edinmiştir. Böylelikle insana her zaman ve her yerde nasıl bir davranışı ortaya koyacağı öğretilmiş olmaktadır. Mesela “Allah'ı ayaktayken, otururken, yanı üzere yatmışken zikretme”⁶⁵ye dair âyeti, Allah'ın, hayatın tüm alanlarını kuşattığını ve hayatın merkezinde olduğunu vurgulamaktadır.

“Zikr”in hem Kur’ân’ın hem de öncesinde gönderilen vahiylerin bir sıfatı/özelliği olması da dikkate değerdir.⁶⁶ Ayrıca farklı durumları hatırlatma anlamına gelen “tezkira” ifadesine de sıklıkla rastlanır.⁶⁷ Konumuz açısından belirtecek olursak Kur’ân, imân edenler, müttakiler ve haşyet duyanlar için tezkira özelliğine sahiptir.⁶⁸ Söz konusu kişiler Kur’ân’dan istifade etmeleri sebebiyle bu hususiyetleri kazanmışlardır. Sözü edilenlerin hidâyete uygun bir hayat yaşadıkları, onların zâkir oldukları,⁶⁹ bunun neticesinde kalbin ürperdiği, imânlarının arttığı,⁷⁰ secdeye kapandıkları,⁷¹ içtenlikle Allah’a yöneldikleri,⁷² göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşündükleri,⁷³ dünyevî meşguliyetlerin onları Allah’tan alıkoymadığı,⁷⁴ günaha ısrar

Yâsin, 36/11, 69, Saffât, 37/3, 168, Sâd, 38/1, 8, 32, 43, 46, 49, 87, Zümer, 39/21, 22, 23, Fussilet, 41/41, Zuhurf, 43/5, 36, 44, Necm, 53/29, Kamer, 54/17, 22, 25, 32, 40, Hadid, 57/16, Mücadele, 58/19, Münâfikûn, 63/9, Talâk, 65/10, Kalem, 68/51, 52, Cinn, 72/17, Mürselât, 77/5, Tekvîr, 81/27, İnşirâh, 94/4; Tezekkür kelimesinin geçtiği yerler için bkz. Bakara, 2/221, 282, En’âm, 6/80, 152, A’râf, 7/3, 57, 201, Yûnus, 10/3, Hûd, 11/24, 30, Ra’d, 13/19, İbrâhîm, 14/25, Nahl, 16/17, 90, Tâhâ, 20/44, Nûr, 24/1, 27, Neml, 27/62, Kasas, 28/43, 46, 51, Secde, 32/4, Fâtır, 35/37, Sâffât, 37/155, Sâd, 38/29, Zümer, 39/9, 27, Mü’min, 40/13, 58, Duhân, 44/58, Câsiye, 45/23, Zâriyât, 51/49, Vâkı’a, 56/62, Hâkka, 69/42, Nâzi’at, 79/35, Fecr, 89/23; Zikrâ kelimesinin geçtiği yerler için bkz. En’âm, 6/68, 69, 90, A’râf, 7/2, Hûd, 11/114, 120, Enbiyâ, 21/84, Şu’ârâ, 26/209, Ankebût, 29/51, Sâd, 38/43, 46, Zümer, 39/21, Mü’min, 40/54, Duhân, 44/13, 50/Kâf, 8, 37, Zâriyât, 51/55, Müddessir, 74/31, ‘Abese, 80/4, A’lâ, 87/9, Fecr, 89/23; Tezkire kelimesinin geçtiği yerler için bkz. Tâhâ, 20/3, Vâkı’a, 56/73, Hâkka, 69/12, 48, Müzzemmil, 73/19, Müddessir, 74/49, 54, İnsân, 76/29, ‘Abese, 80/11; Zakir kelimesinin geçtiği yer için bkz. Hûd, 11/114, Ahzâb, 33/35; Müddekir kelimesinin geçtiği yerler için bkz. Kamer, 54/15, 17, 22, 32, 40, 51; Müzekkir kelimesinin geçtiği yerler için bkz. Gâşiye, 88/21.

⁶¹ Bakara, 2/47, 63, 122, 231; Al-i İmrân, 3/103; Mâide, 5/11; Nisâ, 5/20; A’râf, 7/171; Enfâl, 8/26; İbrâhîm, 14/6; Kehf, 18/70; Meryem, 19/16, 41, 51, 54, 56; Tâhâ, 20/99; Fâtır, 35/3; Sâd, 38/17, 41, 45, 46, 48; Ahkâf, 46/21.

⁶² Mâide, 5/7; Fâtır, 35/3.

⁶³ İbrâhîm, 14/5; Meryem, 19/67.

⁶⁴ A’râf, 7/57; Zâriyât, 51/49.

⁶⁵ Al-i İmrân, 3/191; Ayrıca Allah'ı hayatın farklı vechelerinde zikretme ile ilgili bkz. A’râf, 7/205; Enfâl, 8/45; Bakara, 2/198; Hâcc, 22/35; Cum’a, 62/10; A’lâ, 87/15; Al-i İmrân, 3/135; Kehf, 18/24.

⁶⁶ Bkz. Al-i İmrân, 3/58; A’râf, 7/63, 69; Hûd, 11/114; Hicr, 15/6, 19; Nahl, 16/44; Tâhâ, 20/99, 124; Enbiyâ, 21/2, 24, 50, 105; Furkân, 25/18, 29; Şu’ârâ, 26/5; Yâsin, 36/11; Sâffât, 37/3, 168; Sâd, 38/8, 49; Fussilet, 41/41; Zuhurf, 43/5, 36; Necm, 53/29; Kamer, 54/25; Hadid, 57/16; Talâk, 65/10; Kalem, 68/51; Mürselât, 77/5.

⁶⁷ Hâkka, 69/11-12.

⁶⁸ Tâhâ, 20/3; Hâkka, 69/48; Müzzemmil, 73/19.

⁶⁹ Ahzâb, 33/55.

⁷⁰ Enfâl, 8/2; Hûd, 11/114; Zümer, 39/23.

⁷¹ Secde, 32/15.

⁷² Mü’min, 40/13.

⁷³ Al-i İmrân, 3/191; A’râf, 7/205.

⁷⁴ Nûr, 24/37, Münâfikûn, 63/9.

etmedikleri, işlenen günahdan dolayı hemen istiğfar ettikleri⁷⁵ gibi hayırla dolu davranışları ispatlamaktadır. Öte yandan Kur’ân, tezekkür sahibi olmayanların da Allah’ı zikretmekten uzak oldukları,⁷⁶ bunun sonucu olarak gaflet içinde bir hayat yaşadıkları,⁷⁷ şeytanı razı edecek bir hayatı içselleştirdikleri⁷⁸ ve hevalarını ölçü almaları sebebiyle dünya hayatına dalmaları⁷⁹ gibi eylemlerin içinde olduğu vurgusunu da yapmaktadır. İlahî iradeye uygun olmayan bir yaşamdan vazgeçmeleri için de birçok âyette sonuç itibarıyla “*tezekkür etmeniz gerekir*”⁸⁰ şeklinde mana kastedilerek kendilerini düzeltmeleri, ıslah etmeleri, istikamete dâhil olmaları istenmektedir.

Tefekkür ve tezekkür kelimelerini inceledikten sonra bunların farklı olduğunu görmekteyiz. Tezekkür etmede manaların, bilgilerin, hikmetlerin, hakikatlerin kalpte etkisinin devamına yönelik bir çaba söz konusudur. Tefekkürde ise yeni bir bilgiye ulaşmak için aklî bir çalışma mevcuttur.

Kur’ân’ı hakkıyla idrâk etmemize imkân tanıyacak kavramlarımızdan biri de tedebbür kelimesidir. Tedebbür kavramı, işlerin arkasına bakmak anlamına gelmektedir. Bir anlamda işin sonucuna odaklanmayı ifade etmektedir.⁸¹ Tefekküre yakın bir anlamı vardır. Yalnız tefekkür, kalbi/zihni daha çok delille meşgul etmeyi, tedebbür ise sonuca kilitlemeyi hedeflemektedir.⁸² Tedebbür, bizi amele götürmesi yönüyle önemlidir. Bir anlamda eylemi gerçekleştirmeye yakın olan kavramın tedebbür olduğunu söylemek mümkündür.

Hayat rehberi olan Kur’ân, kendisinin tedebbür ile okunmasını teşvik etmektedir.⁸³ Fakat tedebbür ile okumaya geçmek için de gözleri onu oyalayacak veya meşgul edecek şeylerden alıkoymak gerekmektedir. Kalp, bu vesileyle okuma sırasında dikkatini bir noktaya toplayabilecektir. Ayrıca uygun mekân, oturuş ve zamanı seçmek bu anlamda Kur’ân’ın pencerelerini bize açmaya ve oradan hakikatleri keşfetmeye yardımcı olacaktır. Mesela Kur’ân, zamanın buna katkı sunacağını, “*إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْءًا وَأَقْوَمُ قِيَالًا*” “*şüphesiz, gece kalkışı daha*

⁷⁵ Al-i İmrân, 3/135.

⁷⁶ Mâide, 5/13-14; Tâhâ, 20/124; Enbiyâ, 21/42; Şu‘ârâ, 26/5; Secde, 32/22; Sâffât, 37/13; Necm, 53/29.

⁷⁷ Kehf, 18/28, 57; Zümer, 39/22-23.

⁷⁸ Mücâdele, 58/19.

⁷⁹ Mücâdele, 18/28; Münâfikûn, 63/9.

⁸⁰ A‘râf, 7/3; Neml, 27/62; Mü‘min, 40/58; Hâkka, 69/42; Vâkı‘a, 56/62; En‘âm, 6/80; Yûnus, 10/3; Hûd, 11/24, 30; Nahl, 16/17; Mü‘minûn, 23/85; Secde, 32/4; Sâffât, 37/155; Câsiye, 45/23; Tevbe, 9/126; Sâffât, 37/13; Müddessir, 74/56.

⁸¹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, c. 4, s. 268-274.

⁸² Meccuddîn Muhammed b.Ya‘kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kamûsu’l-Muhît*, thk. Muhammed Naîm el-Arkûsî, Müessesetü’r-Risâle, Beyrût, 2005, s. 389-390.

⁸³ Nisâ, 4/82.

*tesirli ve o zaman okumak daha elverişlidir*⁸⁴ âyetiyle dile getirmektedir. Bu zaman dilimindeki okuyuş, Kur'ân karşısındaki konumumuzu ve mesafemizi belirginleştirecektir. Kur'ân'la sıkı bir bağ içinde olanlar buna hamd edecek, uzak durduğunu fark edenler ise bu konuda neler yapması gerektiğine dair adımlar atacaktır.

Bu açıklamalardan, tefekkür, tezekkür ve tedebbür kavramlarının ortak noktalarının, bir şeyin gerçek mahiyetini kavramaya yönelik olduğu neticesine ulaşmış bulunmaktayız. İnsan, müşahede âlemini gereği gibi tefekkür ederek kendisinden beklenen kulluk bilincine varabilir. Yani Rabbin tanıyabilir, imân ile onunla manevî bir bağ kurabilir. Hulasa, hakikî imânı elde ederek yaratılmasının gayesini net bir şekilde gerçekleştirebilir. Bununla hem ruhu kemale erer hem de maddî sahada ilerleme kat eder.⁸⁵

2. Kur'ân'ı Hüzün ve Huşû ile Okumak

Kur'ân'dan faydalanmanın ve etkilenmenin iki önemli göstergesi onu hüzün ve huşû dolu bir ruh haliyle okumaktır. Hüzün, lugâtte ferahın zıddıdır. Kişinin gamla karışık bir tavrın içinde bulunma halini ifade eder.⁸⁶ Yûsuf sûresinde Hz. Yakub'un hüzünden dolayı gözlerine perde indiği,⁸⁷ halini bu sebeple Allah'a şikâyet ettiği⁸⁸ haber verilmektedir. Savaş için maddî anlamda bir hazırlıkta bulunamayan sahabenin duydukları üzüntüden dolayı gözlerinden yaşların aktığı⁸⁹ da bir başka âyette söz konusu edilmektedir. Her üç yerde de hüzün hali mevcuttur.

Öte yandan Kur'ân, gözleri yaşartacak etkileyici manalarla inmiştir. Bu tür manalar, hikmetler, emirler, tavsiyeler, ahlakî ilkeler, cehennem tabloları ile dolu bir kitabı okuyan kişiler elbette dinî değerleri yerine getiremediği, hakkıyla bunları takdir edemediği için üzülür. Kusurlarına bakıp tevbe eder. Hatta yüzüstü kapanıp ağlar.⁹⁰ Ağlamak, Kur'ân'ı hüzünle (etkilenererek) okumanın neticesidir. Hz. Peygamber'in de Kur'ân'ı okuma esnasında ağladığına rastlanmıştır. Bir rivâyette Abdullah b. Mesûd'un “ *فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ* ”

⁸⁴ Müzzemmil, 73/6; Ayrıca bkz. Al-i İmrân, 3/113.

⁸⁵ İbrahim Akgün, **Kur'ân'da Tefekkür**, (Basılmamış Doktora Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Şanlıurfa 2000), s. 241.

⁸⁶ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, c. 13, s. 111-114; Ayrıca bkz. Ahmet Akbaş, “Kullanıldığı Bağlamlar ve İfade Ettiği Anlamlar Açısından Kur'ân-ı Kerim'de “Ferah” Kavramı”, **Artuklu Akademi Dergisi**, Mardin, 2014, c. 1, s. 1, 67-97.

⁸⁷ Yûsuf, 12/13.

⁸⁸ Yûsuf, 12/86.

⁸⁹ Tevbe, 9/92.

⁹⁰ İsrâ, 17/109; Meryem, 19/58.

“شَهِيدًا” *“Her ümmete bir şahid getirdiğimiz ve seni de bunlara şahid getirdiğimiz vakit durumları nasıl olacak?”*⁹¹ âyetini okuması üzerine Hz. Peygamber’in gözlerinin yaşla dolduğu görülmüştür.⁹² Buna benzer halinin namaz sırasında da olduğuna dair rivâyetler vardır.⁹³ Kur’ân, inen âyetlerden dolayı salih kulların gözlerinden yaşların boşalacağını haber vermektedir.⁹⁴ Bu ağlama türü, feryat ve figan şeklinde değildir. Ruhun arınması üzerine hikmet ışıltılarının beden üzerinde bıraktığı etkiye dayalı bir ağlamadır. Sonuçta kalp yumuşar ve onda huzur durumu oluşur. Kur’ân buna, *“الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ”* *“Bunlar, imân edenler ve gönülleri Allah'ın zikriyle sükûnete erenlerdir. Bilesiniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur”*⁹⁵ âyetiyle işaret etmektedir.

Kur’ân okuma ile bunun neticesinde huşûnun meydana gelmesi arasında bir ilişki vardır. Huşûyu insanda dinî bir tecrübe neticesinde oluşan psikolojik bir hal şeklinde tanımlayabiliriz.⁹⁶ Bu hal beden üzerinde etkisini göstererek, kelimeye “boyun eğmek” anlamını katmıştır.⁹⁷ Rukû‘ eden kişiye hâşi‘; güneşin tutulmasının bu kökten gelen fiille dile getirilmesi bundandır.⁹⁸ Nasıl ki güneş tutulmasında bir sükûnet hali meydana geliyorsa Allah’a boyun eğme durumunda da mütmain ve sakinlik hali ortaya çıkar.⁹⁹ Kişi, kendi varlığını unutup Allah’ın varlığını tüm benliğiyle hisseder. O’na saygı anlamı taşımayan tüm davranışlardan kendisini alıkoyar. Gerçek huşûsu, onu Allah’ı daima anmaya ve ahirete yönelik ciddi bir hazırlık yapmanın kaygısına sevk eder. Bu kavramın Kur’ân’da çok yerde geçtiğini görmekteyiz. Geçtiği âyetlerde konu olarak daha çok ahirette insanın düşeceği hali tasvir etmektedir.¹⁰⁰ Fakat bizi burada ilgilendiren, dünyada Kur’ân âyetlerini okumamız neticesinde bizde oluşturacağı etkidir.

⁹¹ Nisâ, 4/41.

⁹² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu‘fi el-Buhârî, **el-Câmiu’s-Sahîh**, Tahkîk: Muhammed Zahîr b. Nâsir el-Nâsir, Dâru Tavku’n-Necât, y.y, t.y, **Fedâilu’l-Kur’ân**, 28, c. 6, s. 195; Ebu’l-Hasan Müslim b. el-Hâccâc el-Kuşeyrî, **Sahîhu Muslim**, Tahkîk: Muhammed Fuâd Abdalbâkî, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrût, t.y, **Salâtu’l-Musâfirîn**, 247, c. 1, s. 551.

⁹³ Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilal b. Esed eş-Şeybânî, **Müsnedu’l-Ahmed bin Hanbel**, Tahkîk: Şuayb Arneût-Adil Mürşid-ve diğerleri, Müessesetü’r-Risale, 1421/2001, Hadîs Muterrif b. Abdullah an Ebîh, Hadîs no: 16312, c. 26, s. 239; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb bin Ali el-Horâsânî en-Nesâî, **el-Mücteba mine’s-Sünen**, Tahkîk: Abdulfettah Ebû Ğudde, el-Metbûâtü’l-İslamiyye, Haleb, 1406/1986, **Sehv**, 18, c. 3, s. 13.

⁹⁴ Mâide, 5/83.

⁹⁵ Ra‘d, 13/28.

⁹⁶ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Se‘lebî, **el-Keşf ve’l-Beyân an Tefsîri’l-Kur’ân**, Tahkîk: el-İmâm Ebî Muhammed b. ‘Aşûr, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrût, 1422/2002, c. 7, s. 38.

⁹⁷ el-Fîrûzâbâdî, **el-Kamûsu’l-Muhît**, s. 713; Muhammed Mutevellâ eş-Şarâvî, **Tefsîru’s-Şa‘râvî**, Yy., Ty., c. 1, s. 308.

⁹⁸ İbn Manzûr, **Lisânu’l-Arab**, c. 8, s. 71-72.

⁹⁹ Ebu’l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Vâhidî, **et-Tefsîru’l-Basît**, Câmietu’l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, Suûdî Arabistân, 1430/2009, c. 15, s. 520.

¹⁰⁰ Tâhâ, 20/108; Gâşiye, 88/2; Kalem, 68/43; Me‘aric, 70/44; Nâzi‘at, 79/9.

Kur’ân’a baktığımızda ibâdetlerde, namaz gibi,¹⁰¹ nihaî olarak huşûnun amaçlandığını söyleyebiliriz. Bu, mü’minlerin hem önemli bir vasfı hem de namaz ibâdetinin özüdür. Namazın sabırla ilişkisi ve onun ancak huşû sahiplerine zor gelmediğini, *”وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ“* *”Yazın sabırla, namazla Allah’tan yardım dileyin, şüphesiz bu, (Allah’a) saygı gösterenlerden başkasına ağır gelir. O (saygılı kullar), Rablerine kavuşacaklarını (gözetir) ve gerçekten ona döneceklerini bilirler“*¹⁰² âyetinden çıkarmaktayız. Kur’ân, imân edenlerin manevî kaynağıdır. Okunduğunda onların huşûlarını artırır. Örneğin, *”وَيَجْرُونَ لِلَّذِينَ يُبْكَونَ وَيَزِيدُهُم خُشوعًا“* *”Ağlayarak çeneleri üstüne kapanırlar ve Kur’ân onların derin saygısını artırır“*¹⁰³ âyeti Kur’ân karşısında bir mü’minin takınması gereken edeb ve saygıyı gözler önüne sermektedir. Huşûnun ancak benliğinin merkezine Allah’a saygıyı yerleştiren, ona itaati daima gözetleniyor bilinciyle yapan kişilerin bir hali olduğunu şu âyetten öğrenmekteyiz: *”الْمَ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ“* *”İnananlar için hâlâ vakit gelmedi mi ki kalpleri Allah’ın zikrine ve inen hakka saygı duysun ve bundan önce kendilerine kitap verilmiş, sonra üzerlerinden uzun zaman geçmekle kalpleri katılaştırmış, çoğu da yoldan çıkmış kimseler gibi olmasınlar?“*¹⁰⁴

Dikkatimizi çeken bir başka âyette ise dağlara Kur’ân’ın inmesi durumunda dağların dahi bunun etkisi altında kalacağı, huşû içinde bir tavır sergileyeceği bilgisinin verilmesidir.¹⁰⁵ Her ne kadar benzetme de olsa bu âyetten çıkaracağımız ders şudur: Kur’ân karşısında dağ lakayt kalamıyorsa anlama, kavrama, sonuç çıkarma, duygulanma ve uygulama yetisine sahip insanın da asla ruhsuz, pasif ve başıboş kalmaması aksine tüm alıcılarını açık bırakması, rabbinin mesajlarına kulak kesilmesi ve pratiğe dönüştürme konusunda aceleci bir tavır takınması gerekmektedir.

Özetle ilâhî gerçekler karşısında olan bir mü’minin duyarsız kalmaması, iç dünyasında bunun meydana getireceği dalgalanmaları hissetmesi lazımdır. Elbette kişi duygulanma ve vicdanındaki bir etkiyle yetinmemelidir. Söz konusu etkilenme de onu mesajın gereği olan sâlih amele götürmelidir.

¹⁰¹ Mü’minûn, 23/1-2.

¹⁰² Bakara, 2/45, 46.

¹⁰³ İsrâ, 17/109.

¹⁰⁴ Hadîd, 57/16.

¹⁰⁵ Haşr, 59/21.

3. Kur’ân’ı Eyleme Dönüştürmek Gayesiyle Okumak

Kur’ân okuyan bir Müslüman, Rabbinin kendisini muhatap aldığı ve mesajlarıyla onu inşâ etmek istediği bilincine varması durumunda buna duyarsız kalmayacaktır. Kur’ân’ın “hakkıyla tilâvet etmek” dediği aslında budur: “**الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ**” “*Kendilerine verdiğimiz Kitabı gereğince okuyanlar var ya, işte ona ancak onlar inanırlar. Onu inkâr edenler ise kaybedenlerdir*”¹⁰⁶ âyetinde dikkatimizi çeken tilâvet kelimesi, takip etmek anlamına da gelmektedir. Bu sebeple âyeti, “kendilerine kitap verdiklerimiz onu hakkıyla takip ederler” yani hakkıyla uygularlar şeklinde de tercüme etmek mümkündür. Bu durumda Müslüman, Kur’ân’ın helâllerini helâl, haramlarını haram kabul edecektir. Haramlarından kaçınacak, helâllerle yetinecektir.

Kur’ân’ın buyruklarını yaşanılır kılmak ondan etkilenmenin bir sonucudur. İbn Me’sûd’un, “Kur’ân hıfzından kastın lafzını ezberlemek olmadığını asıl hıfzın hadlerini ikâme olduğu”nu¹⁰⁷ belirtmesi bunu güzel bir şekilde özetlemektedir. Kur’ân’la amel etmeyi iki kısma taksim edebiliriz. Birincisi, emirlerine imtisal etmek, yasakladıklarından kaçınmak ve ahlakıyla ahlaklanmak şeklindeki eylemsel boyuttur. İkincisi ise bunlarla yetinmeden hayrın temsilcisi gibi çalışıp Kur’ân mesajlarını yaymak şeklinde hizmete dayalı boyuttur. Hz. Peygamber, bu iki boyutu önemseyen ve hayatının amacı kılan Müslümana kıyâmet günü Kur’ân’ın kendisine şefaât edeceği¹⁰⁸ ve Kur’ân’la yücelenlerden¹⁰⁹ olacağı müjdesini vermiştir.

Kur’ân için ilkin eylem bazında yapılması gereken şey, okunduğunda onu dinlemek ve susmaktır. Buna dair gösterilecek hassasiyet dahi Allah’ın merhametine mazhar olmayı sağlar.¹¹⁰ Şâyet kişinin kendisi okumaya niyetliyse, şeytanın safını terk ederek Allah’ın himayesine girmelidir.¹¹¹

Hz. Peygamber’in görevi sadece Kur’ân’ı insanlara tilâvet etmek değildir. Tilâvet ettiği Kur’ân’a göre insanları “tezekkî” etmesi de sorumluluğunun bir parçasıdır.¹¹² Allah’ın âyetlerini tilâvet eden Hz. Peygamber, imân edenleri ve salih amel işleyenleri bununla

¹⁰⁶ Bakara, 2/121.

¹⁰⁷Ebû Abdîrrahmân Abdullâh b. el-Mübârek b. Vadîh el-Hanzelî et-Turkî, **ez-Zühhd ve’r-Rikâk li İbni’l-Mübârek**, Tahkîk: Habîbu’r-Rahmân el-A’zamî, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrût, 1419, c. 2, s. 57.

¹⁰⁸ Müslim, **Salâtu’l-Musâfirîn**, 252, c. 1, s. 553.

¹⁰⁹ Ebû Dâvud Süleymân b. Eş’es b. İshâk b. Beşîr b. Şeddâd b. Amr el-Ezdî es-Sicistânî, **Sünenu Ebî Dâvud**, Tahkîk: Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, el-Mektebetu’l-Asriyye, Beyrût, Ty., **Salât**, 28, c. 2, s. 73.

¹¹⁰ A’râf, 7/204.

¹¹¹ Nahl, 16/98.

¹¹² Bakara, 2/129, 151; Cum’a, 62/2.

karanlıklardan nura çıkarmayı hedeflemiştir.¹¹³ Bakara sûresinin 44. âyeti Kitab'ın okunmasının salih ameli ve mucibince hareket edilmesi gerektiğini bize şöyle anlatmaktadır: “اتَّامِرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ” “*Kitap'ı okuyup durduğunuz halde kendinizi unuttur da başkalarına mı iyilikle emredersiniz? Düşünmez misiniz?*” Yine Bakara sûresinin bir başka âyetinde Hristiyan ve Yahudilerin Kitabı okudukları halde aksine hareket ettikleri dile getirilmiştir.¹¹⁴ Al-i İmrân sûresinin 113. âyeti ise tilâvet ile bunu eyleme dönüştürme arasındaki ilişkiyi çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Söz konusu âyet Ehl-i Kitaptan Müslüman olanların Allah'ın âyetlerini okuduklarını, secdeye kapandıklarını haber vermektedir.¹¹⁵ Kişi tilâvet neticesinde bu âyette olduğu gibi ya hidâyete ulaşır, ya da onun dalâlet hali ortaya çıkar.¹¹⁶ Yani tilâvetten faydalanmayan ve bunu yaşamlarına aktarmayanlar zalim olup helâke uğramışlardır.¹¹⁷ Kaldı ki Kur'ân tilâvetinden ancak ahirete inanmayanlar rahatsız olmaktadır.¹¹⁸ Ayrıca Hz. Peygamber, kendi kavmini Kur'ân'a gereği gibi uymadıkları için Allah'a şikâyet edecektir.¹¹⁹ Ama tilâvet ettiklerine göre bir hayat yaşayanlar, Allah'a bağlılığın güçlü ifadelerinden olan namazı ikâme etmektedirler, kendilerine rızık olarak verilenlerden harcamaktadırlar. Sonuçta da asla zarar etmeyecekleri bir ticareti ummaktadırlar.¹²⁰ Özetle yapılması gereken, onun okunuşuna uymaktır.¹²¹

SONUÇ

Tefekkür, tezekkür ve tedebbür kavramları arasında, sebep ile sonuç arasındaki ilişkiye benzer bir alaka vardır. Tefekkür sonuca ulaşmak için ilkin yapılması gereken zihinsel bir faaliyet ise tezekkür anlamlı hale getirilen bilgi ve meseleleri akıldan çıkarmamak, onu zihinde canlı ve dinamik tutmaktır. Tedebbür ise derinlik ve tafsilata dayalı bir araştırmanın götüreceği neticeyi kestirmeye çalışmaktır.

¹¹³ Bkz. Talâk, 65/11.

¹¹⁴ وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَى عَلَى شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارَى لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ *Yahudiler 'Hristiyanlar bir temel üzerinde değil' dediler, Hristiyanlar da 'Yahudiler bir temel üzerinde değil' dediler; oysa onlar Kitaplarını da okuyorlar. Bilgisizler de tıpkı onların söylediklerini söylemiştir. Allah, kıyamet günü, anlaşmazlığa düştükleri şeylerde onların arasında hüküm verecektir.*” (Bakara, 2/113)

¹¹⁵ “*Kitap ehlinin hepsi bir değildir: Onlardan geceleri secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okuyup duranlar vardır*” (Al-i İmrân, 3/113)

¹¹⁶ “*Ve Kur'ân'ı okumakla da (emrolundum). Artık kim hidâyete gelirse, kendi nefsi için hidâyete gelmiştir; kim sapacak olursa, de ki: "Ben yalnızca uyarıcılarımdır."*” (Neml, 27/92)

¹¹⁷ Bkz. Kasas, 28/59; Hâcc, 22/72.

¹¹⁸ İsrâ, 17/45.

¹¹⁹ Furkân, 25/30.

¹²⁰ Fâtır, 35/29.

¹²¹ Kıyâme, 75/18.

Kur'ân için söylersek, tefekkür; olgu ve olaylar hakkında fikirsel yoğunlaşmayı talep eden Kur'ân âyetleri üzerinde akli teatide bulunmaktadır. Böyle bir tefekkürî odaklanma, olayların/cisimlerin/meselelerin hakikatini idrak etmeye imkân sağlar. İşte tedebbür, kelime anlamına uygun olarak perde arkasını aralamaya bir yol bulmayı mümkün kılar.

Yirmi birinci yüzyılda yaşayan Müslümanlar, günümüz dünyasının sorunlarını ancak söz ettiğimiz üç kavramın içeriğine uygun davranması durumunda halledebilirler. Aksi takdirde bu Kitap, sadece tarihin belli bir kesitinde doğru inanç ve yaşama tarzını öğretmiş, günümüzde ise karşılığı olmayan hitap şeklinde algılanabilir. Tedebbür edilen Kur'ân, elbette sahibini hakikî imana taşır. Böylelikle Kur'ân talebesi olarak en üst seviyede onun pınarından istifade eder. Ondandır etkilenerek hüzünlenir, Allah'a saygının/hürmetin/itaatin gereği olan huşûlu kalbe ve anlayışa malik olur. O artık Kur'ân'ın yolunda kalmanın mutluluğunu hisseder.

Huşûlu bir zihne ve kalbe malik kişi, hayatın tüm boyutlarının vahiyle tanzim etmenin gerekliliğine inanır. Zira ilahî mesajların tarihe ve insanın hayrı için hayatına bir müdahale olduğunu en iyi şekilde idrâk eder. Allah'ın Kitabının, yeryüzüne insanları yüceltmek için uzatılmış bir ipi olduğu düşüncesiyle ona sınıksız tutunarak hiçbir tereddüt ve endişeye kapılmaksızın içindekilerini hayatla buluşturur. Ancak Allah'ı razı etmenin, sâlih amel denilen Kur'ân'ın emirlerine güçlü bir tarzda yapışmakla ve yasaklarından da uzak durmakla mümkün olacağı fikriyle hareket eder.

Sonuç olarak, Kur'ân, tefekkür, tezekkür ve tedebbür ile okunursa hüzün ve huşûya sevkeder, böyle bir etkilenme de onu hayatın felsefesi ve rehberi kılar.

KAYNAKÇA

AKBAŞ, Ahmet, “Kullanıldığı Bağlamlar ve İfade Ettiği Anlamlar Açısından Kur'ân-ı Kerim'de “Ferah” Kavramı”, **Artuklu Akademi Dergisi**, Mardin, 2014, c. 1, s. 1, 67-97.

AKGÜN, İbrahim, **Kur'ân'da Tefekkür**, Basılmamış Doktora Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Şanlıurfa, 2000.

el-BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâil Ebû Abdillâh el-Ce'fi, **el-Câmiu'l-Müsned es-Sahîhu'l- Muhtesar min Umûri Rasûlillah ve Sünenih ve Eyyâmih**, Tahkîk: Muhammed Zahîr b. Nâsir el-Nâsir, Dâru Tavki'n-Necât, Yy., 1422/2001.

ÇETİN, Mustafa, “Kur'ân'da Tefekkür Kavramı”, **D.E.Ü.İ.F.D.**, Sayı: VIII, İzmir, 1994, ss. 43-59.

İBN HANBEL, Ahmed b. Muhammed b. Hilal b. Esed eş-Şeybânî, **Müsnedu'l-Ahmed bin Hanbel**, Tahkik: Şuayb Arneût-Adil Mürşid-ve diğerleri, Müessesetu'r-Risale, Yy., 1421/2001.

İBN MÜBÂREK, Ebû Abdîrrahmân Abdullâh b. Vadîh el-Hanzelî et-Turkî, **ez-Zühd ve'r-Rikâk li İbni'l-Mübârek**, Tahkik: Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1419/1998.

EBÛ DÂVUD Süleymân b. Eş'es b. İshâk b. Beşîr b. Şeddâd b. Amr el-Ezdî es-Sicistânî, **Sünenü Ebî Dâvud**, Tahkik: Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrût, Ty.

el-FERÂHÎDÎ, el-Halîl b. Ahmed, **Kitâbu'l-'Ayn**, Thk. Abdulhamîd Hindâvî, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1424/2003.

el-FİRÛZÂBÂDÎ, Mecduddîn Muhammed b.Ya'kûb, **el-Kamûsu'l-Muhît**, thk. Muhammed Naîm el-Arkûsî, Müessesetu'r-Risâle, Beyrût, 2005.

İBN HİBBÂN, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân Sahîh b. Muâz b. Mâbed el-Temîmî Ebû Hatim ed-Dârimî el-Bustî, **Sahîhu İbn Hibbân**, Tahkik: Şuayb Arneût, Müessesetu'r-Risale, Beyrût, 1408/1988.

İBN MANZÛR, Ebû Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukrim el-Efrîkî el-Mısrî, **Lisânu'l-'Arab**, Dâru Sâdır, Beyrût, 1414/1994.

el-İSBEHÂNÎ, Ebû Nuaym, **Hilyetü'l-Evliyâ**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût, 1409/1989.

KILIÇ, Cevdet, "Gazzâli'de Tefekkür ve Hikmet Kavramları", **İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi**, TDV, Ankara, 2001, ss. 117-141.

MÜSLİM, b. el-Haccâc Ebu'l-Hasan el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî, **el-Müsnedi's-Sahîhi'l-Muhtasar bi Nakli Udul min Udul ilâ Rasûlillâh**, Tahkik: Muhammed Fuâd Abdalbâkî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût, Ty.

en-NESÂÎ, Ebû Abdîrahmân Ahmed b. Şu'ayb b. Ali el-Horâsânî, **el-Müctebâ mine's-Sünen**, Tahkîk: Abdulfettâh Ebû Ğudde, el-Metbûâtu'l-İslâmiyye, Haleb, 1406/1986.

es-SE'LEBÎ, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm, **el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân**, Tahkîk: el-İmâm Ebî Muhammed b. 'Aşûr, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, 1422/2002.

eş-ŞA'RÂVÎ, Muhammed Mutevellâ, **Tefsîru's-Şarâvî**, Yy., Ty.

el-VÂHİDÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali, **et-Tefsîru'l-Basît**, Câmietu'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, Suûdî Arabistân, 1430/2009.